

УДК 343.326

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.25>

О. Л. Соколенко

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ ЗАХИСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Стаття присвячена всебічному аналізу кримінально-правових механізмів захисту професійної діяльності журналістів. У статті розглядаються основні виклики та загрози, з якими стикаються журналісти під час виконання своїх професійних обов'язків, а також аналізуються нормативно-правові засади, що регулюють кримінальну відповідальність за перешкоджання журналістській діяльності. Особлива увага приділяється вивченню конкретних статей кримінального кодексу, які забезпечують захист прав журналістів, та аналізу судової практики за цими статтями. Автор статті зосереджується на важливості правових гарантій для свободи слова та незалежної журналістики, вказуючи на необхідність посилення правових механізмів захисту журналістів від неправомірного втручання та переслідування. Крім того, у статті проводиться детальний розбір сучасних викликів та проблематики, з якими стикаються журналісти у сфері кримінально-правового захисту. Обговорюються питання ефективності існуючих законодавчих норм, їх впливу на повсякденну практику журналістської діяльності та взаємодію з правоохоронними органами. Автор наголошує на потребі адаптації кримінального законодавства до швидко змінюваних умов сучасної медіа-сфери та зростаючих ризиків для свободи вираження думки. Стаття також містить порівняльний аналіз міжнародних стандартів щодо захисту прав журналістів та вітчизняного законодавства, висвітлюючи, як Україна вписується у глобальний контекст у цьому аспекті. Розглядаються важливі аспекти міжнародного права та практика Європейського суду з прав людини, що стосується захисту журналістської діяльності. Акцентується увага на важливості розвитку законодавчих ініціатив, які б зміцнювали правові гарантії журналістів і сприяли б створенню безпечного та сприятливого середовища для незалежної журналістської діяльності. Стаття містить рекомендації щодо вдосконалення законодавства для забезпечення більш ефективного захисту журналістів та підтримки свободи слова в сучасному суспільстві.

Ключові слова: свобода слова, права людини, перешкоджання ЗМІ, професійна журналістська діяльність, кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. У сучасному світі професія журналіста набуває особливого значення в контексті забезпечення права на свободу слова та інформації. Однак, у зв'язку з виконанням своїх професійних обов'язків, журналісти часто стикаються з різними формами тиску та перешкоджання, які можуть походити від державних органів, приватних осіб або організацій. Ці виклики накладають значний відбиток на здатність журналістів вільно та безпечно виконувати свою роботу, а також на загальний стан свободи слова в суспільстві. З огляду на це,

кримінально-правовий захист професійної діяльності журналістів стає ключовим аспектом у забезпеченні демократичних прав і свобод. Проблема полягає у визначенні ефективності існуючих кримінально-правових норм, які регулюють цей захист, та в аналізі їх практичного застосування. Існує необхідність детального розгляду випадків порушення прав журналістів, механізмів правового реагування на такі порушення та оцінки адекватності кримінальних санкцій. Таким чином, головною проблемою, яку розглядає дана стаття, є необхідність глибокого аналізу

кримінально-правових механізмів захисту журналістів, виявлення прогалин у законодавстві та розробка рекомендацій щодо їх вдосконалення. Це дозволить забезпечити більш ефективний захист журналістів від незаконного втручання в їх професійну діяльність та сприятиме підтримці принципів демократії та свободи слова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань, пов'язаних з кримінально-правовим захистом професійної діяльності журналістів в Україні, займаються численні вчені у галузі права, зокрема кримінального права та медіа права. Серед відомих фахівців у цій сфері можна виокремити: В. Афанасьєв, М. Строкань, С. Горбатюк, М. Мельник, Р. Веприцький, Є. Гладкова, Т. Котюжинська, О. Марінічев. Ці та інші вчені роблять важливий внесок у розвиток правового поля України у сфері медіа та журналістики, аналізують існуючі виклики та пропонують шляхи їх вирішення.

Мета. Основною метою є всебічний аналіз кримінально-правових норм, які забезпечують захист професійної діяльності журналістів в Україні. Це включає детальне дослідження існуючого законодавства, що регулює кримінальну відповідальність за дії, які перешкоджають або обмежують свободу журналістської діяльності, а також оцінку його ефективності та практичного застосування. Вивчення судової практики, виявлення прогалин у законодавстві та їх потенційного впливу на свободу слова та безпеку журналістів. Крім того, передбачається аналіз міжнародних стандартів та практик у цій сфері, з метою забезпечення гармонізації українського законодавства з міжнародними нормами.

Виклад основного матеріалу. Журналісти виконують роль незамінних посередників між суспільством та владою, відіграючи ключову роль у забезпеченні інформованості громадян та висвітленні порушень законодавства. Однак, їхня діяльність часто зазнає перепон від сторін, зацікавлених у приховуванні інформації чи уникненні правової відповідальності. Перш за все, журналіст визначається як особа, яка займається збиранням, обробкою, підготовкою чи розповсюдженням

інформації для зареєстрованих засобів масової інформації, перебуваючи у трудових чи інших договірних відносинах з редакцією, або займається цим незалежно.

Журналістська діяльність має важливе значення у сучасному суспільстві, освітлюючи події та ситуації, які могли б залишитися невідомими. Це спонукає до виникнення певних проблем, пов'язаних із свободою слова. Закон України «Про інформацію» регламентує гарантії діяльності журналістів, зокрема забороняє цензуру та втручання у їхню діяльність.

Кримінальне законодавство регулює захист діяльності журналістів, проте у часи воєнних дій виникають додаткові загрози для їхнього життя та свободи слова. Це включає обмеження доступу до інформації, погрози безпеці, а також кібератаки, що ускладнює встановлення особи порушника. Отже, існує необхідність подальшого розвитку юридичних механізмів захисту журналістів, враховуючи виклики, пов'язані з воєнними конфліктами та зростаючими кіберзагрозами, щоб забезпечити незалежність та безпеку журналістської діяльності [3, с. 264].

Журналісти стикаються з численними кримінальними погрозами, включаючи погрози, залякування та насильство, які можуть перешкоджати їхній професійній діяльності. Кримінальний аспект захисту професійної діяльності журналістів є вирішальним, і це викликає серйозне занепокоєння журналістів у всьому світі. В Україні Кримінальний кодекс передбачає кілька статей, які захищають професійну діяльність журналістів, зокрема статтю 171, яка забороняє перешкоджати законній професійній діяльності журналістів, статтю 345-1, яка забороняє погрози або насильство щодо журналістів, і статтю 347-1, яка забороняє умисне знищення журналістських матеріалів. Ці закони спрямовані на захист безпеки журналістів і забезпечення того, щоб вони могли виконувати свої обов'язки, не боячись покарання.

Протиправне конфіскування матеріалів та технічних пристроїв, зібраних та опрацьованих журналістом у рамках професійної діяльності, неправомірне обмеження

доступу журналіста до інформації, незаконне ветування публікації певних тем чи образ осіб, критики владних інституцій, а також будь-яке інше свідоме перешкодження законній професійній діяльності журналіста, згідно зі статтею 171 Кримінального кодексу України, тягне за собою кримінальну відповідальність, яка включає штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, арешт до шести місяців або обмеження волі до трьох років. За втручання в професійну діяльність журналіста з метою перешкодження виконанню їх обов'язків або переслідування в зв'язку з цією діяльністю, стаття передбачає штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт до шести місяців, або обмеження волі на строк до чотирьох років. Якщо ці дії вчинені службовою особою з використанням службового становища чи за попередньою змовою групою осіб, то за це передбачається штраф від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Стаття 345-1 Кримінального кодексу України визначає відповідальність за вчинення погрози вбивством, насильством, а також знищенням або пошкодженням майна стосовно журналіста, його близьких родичів або членів сім'ї у контексті його законної професійної діяльності. За ці дії передбачено наступні види покарання: виправні роботи на строк до двох років, арешт до шести місяців, обмеження або позбавлення волі на строк до трьох років [5, с. 151]. Друга частина цієї статті передбачає відповідальність за умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з його законною професійною діяльністю, караючи ці дії обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. Третя частина статті описує відповідальність за умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку з

його професійною діяльністю, караючи ці дії позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років. Четверта частина статті зазначає, що дії, описані в попередніх частинах, якщо вони вчинені організованою групою, караються позбавленням волі на строк від семи до чотирнадцяти років. У примітці до статті вказується, що під професійною діяльністю журналіста слід розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану з збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом.

Стаття 347-1 Кримінального кодексу України окремо зосереджується на випадках умисного знищення або пошкодження майна журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку з професійною діяльністю журналіста, передбачаючи відповідні кримінальні санкції. Професійна діяльність журналіста означає систематичну діяльність особи, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів.

Дії, описані в статті 347-1 Кримінального кодексу України, не поширюються на випадки знищення майна редакцій засобів масової інформації [4, с. 281]. Це означає, що якщо під час знімання репортажу камера телеканалу або мікрофон, що належать редакції, були пошкоджені зловмисником, такі дії не підпадають під дію статті 347-1, але повинні кваліфікуватися як перешкодження журналістській діяль-

ності згідно зі статтею 171 Кримінального кодексу України [1, с. 35]. Водночас, ситуація інша, коли апаратура належить безпосередньо самому журналісту. Варто відзначити, що судова практика іноді не враховує, кому конкретно належить пошкоджене обладнання. Наприклад, у вироку від 21.09.2016 справи № 295/1778/16-к Богунський районний суд м. Житомира до заподіяної шкоди майну журналіста включив не тільки пошкодження одягу, але й мікрофона, при цьому у матеріалах справи не вказується, що мікрофон особисто належить журналісту, а не є власністю редакції. Проблемою, з якою стикаються журналісти, намагаючись притягнути до відповідальності за пошкодження майна, є некоректне інтерпретування слідчими органами об'єкта посягання. Стаття 347-1 КК України встановлює відповідальність незалежно від розміру завданої шкоди, головне – щоб це було майно журналіста, оскільки ця стаття захищає право на свободу слова, а не приватне право власності на майно. Проте слідчі часто кваліфікують знищення майна журналіста як умисне знищення або пошкодження чужого майна згідно зі статтею 194 КК України, яка відповідальність настає лише за завдання шкоди великого розміру. Відсутність доказів такого розміру шкоди призводить до закриття кримінального провадження у справі. Як наслідок, якщо слідчий кваліфікує пошкодження майна журналіста як звичайне пошкодження, необхідно проведення експертизи для визначення вартості майна і розміру шкоди, що значно затягує досудове розслідування та може призвести до закриття кримінального провадження через закінчення строків, передбачених законодавством.

Крім кримінально-правового захисту існують також правові аспекти захисту професійної діяльності журналістів. Свобода професійної діяльності журналістів гарантується низкою законодавчих та підзаконних актів про засоби масової інформації, які надають журналістам особливі права та обов'язки. Документи Ради Європи також відіграють важливу роль у захисті прав і свобод журналістів, зокрема щодо свободи слова та журналістської етики. Вкрай важливо проаналізувати та

систематизувати правові, соціологічні та етичні аспекти діяльності журналістів для забезпечення їх захисту та свободи вираження поглядів.

Захист професійної діяльності журналістів має вирішальне значення для забезпечення свободи преси та відстоювання демократичних цінностей. Значну роль у захисті професійної діяльності журналістів, їх прав і свобод відіграють органи Національної поліції. Забезпечення свободи слова та захист національної безпеки є двома важливими цілями, які необхідно збалансувати під час вдосконалення правових режимів, наприклад воєнного стану, в Україні. Підсумовуючи, кримінально-правові аспекти захисту професійної діяльності журналістів є вирішальними для відстоювання демократичних цінностей та забезпечення свободи преси.

Захист професійної діяльності журналістів необхідний для функціонування вільної та незалежної преси. Здатність журналістів висвітлювати делікатні теми без страху помсти є надзвичайно важливою для здорової демократії. Однак у багатьох країнах кримінально-правові аспекти захисту професійної діяльності журналістів знаходяться під загрозою. Журналісти зазнають фізичного насильства, переслідувань та ув'язнення за свою роботу, і уряди часто не притягують винних до відповідальності за їхні дії. Крім кримінальної відповідальності, правові аспекти захисту професійної діяльності журналістів включають також забезпечення їхньої свободи слова та доступу до інформації. Це включає закони, які захищають журналістів від цензури, забезпечують їхній доступ до державної інформації та захищають їхні джерела. Ці закони необхідні для того, щоб журналісти могли висвітлювати питання, що становлять суспільний інтерес, притягувати до відповідальності тих, хто має владу, та інформувати громадськість про важливі справи. Однак у деяких країнах ці закони слабкі або взагалі відсутні, що робить журналістів вразливими до цензури та помсти за їхні репортажі. Урядам важливо зміцнити цей правовий захист і забезпечити журналістам можливість вільно виконувати свою роботу, без страху переслідувань.

Іншим важливим аспектом захисту журналістів є забезпечення їх навчанням і ресурсами, які допоможуть їм залишатися в безпеці під час виконання своєї роботи. Журналістів слід навчати, як захищати свої джерела та як не наражати себе на небезпеку. Це включає навчання з комп'ютерної безпеки, фізичної безпеки, та оцінка ризиків. Крім того, журналісти мають бути забезпечені засобами захисту, такими як бронжилети, шоломи та протигази, особливо під час висвітлення зон конфлікту чи небезпечних ситуацій. Крім того, міжнародні організації, такі як ООН і ЮНЕСКО, створили конвенції та рекомендації щодо захисту журналістів. До них відноситься План дій ООН щодо безпеки журналістів і проблеми безкарності, який закликає уряди вжити заходи щодо посилення безпеки журналістів і забезпечення притягнення до відповідальності тих, хто нападає на журналістів або вбиває їх [2, с. 8]. Однак, незважаючи на цей правовий захист і ресурси, журналісти продовжують стикатися з погрозами та нападами в багатьох країнах світу. Журналісти, які повідомляють про делікатні теми, такі як корупція, порушення прав людини та політичні репресії, часто стають мішенню урядовців, злочинних організацій та інших впливових осіб, які намагаються змусити їх замовкнути не дати їм викрити правду.

Важливо зазначити, що окрім забезпечення правового захисту та ресурсів, надзвичайно важливо усунути першопричини нападів на журналістів. У багатьох випадках напади на журналістів виникають через відсутність відповідальності та культуру безкарності. Уряди, правоохоронні органи та судова система повинні працювати разом, щоб забезпечити притягнення тих, хто нападає на журналістів. Багато журналістів, особливо ті, що працюють у країнах, що розвиваються, або в зонах конфлікту, не мають доступу до необхідних інструментів і знань, щоб захистити себе. Як наслідок, вони часто стають уразливими до атак і загроз з боку різних груп, включаючи урядовців, злочинні організації та терористичні групи. Для вирішення цієї проблеми такі організації, як Комітет «Захист журналістів» і «Репортери без кордонів» забезпечують

навчання та ресурси для журналістів, зокрема посібники з безпеки, інструменти цифрової безпеки та програми реагування на надзвичайні ситуації. Ці організації також виступають за звільнення ув'язнених журналістів і за захист свободи преси в усьому світі.

Висновки. Отже, слід підкреслити, що сучасне кримінальне законодавство України забезпечує значний рівень захисту прав і свобод журналістів, що є критично важливим для підтримання свободи слова і демократії. Професійна діяльність журналістів, які забезпечують доступ суспільства до інформації, потребує адекватного правового захисту, особливо в умовах зростаючих загроз і викликів. Аналіз кримінального законодавства виявив, що норми Кримінального кодексу України, такі як статті 171, 345-1, 347-1, встановлюють відповідальність за перешкоджання журналістській діяльності, включаючи погрози, насильство, а також умисне знищення або пошкодження майна. Однак практична реалізація цих норм часто зустрічає перепони, пов'язані з неоднозначними судовими трактуваннями та іноді недостатньою ефективністю слідчих органів. Необхідно відзначити, що поряд із кримінально-правовими заходами, важливу роль відіграють також профілактичні заходи, правова освіта та посилення громадської свідомості щодо важливості журналістської праці. Враховуючи зростаючу кіберзагрозу і специфіку сучасного інформаційного простору, необхідно також акцентувати увагу на посиленні заходів щодо кібербезпеки журналістів.

Список використаної літератури:

1. Веприцький Р. С., Гладкова Є. О. Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів : наук.-метод. рек. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 68 с.
2. Джужа О.М. Світові кримінологічні системи запобігання злочинам. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1 (110). С. 7–12. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/1026>
3. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціаль-

- них прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ : Київ. ун-т, 2006. 573 с.
4. Овчарук Ю. В. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за перешкодження законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 280–288.
5. Письменський Є. О. Журналістська діяльність в аспекті завдань кримінального права. Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності. Харків : Право, 2015. С. 151–155.

Sokolenko O. Analysis of criminal law aspects of protection of journalists' professional activities

The article is devoted to a comprehensive analysis of criminal law mechanisms for protecting the professional activities of journalists. The article examines the main challenges and threats faced by journalists in the course of their professional duties, and analyzes the legal framework governing criminal liability for obstruction of journalistic activity. Particular attention is paid to the study of specific articles of the Criminal Code that protect the rights of journalists and the analysis of court practice under these articles. The author of the article focuses on the importance of legal guarantees for freedom of speech and independent journalism, pointing out the need to strengthen legal mechanisms to protect journalists from unlawful interference and persecution. In addition, the article provides a detailed analysis of the current challenges and issues faced by journalists in the field of criminal legal protection. The author discusses the effectiveness of existing legislative norms, their impact on the daily practice of journalism and interaction with law enforcement agencies. The author emphasizes the need to adapt criminal legislation to the rapidly changing conditions of the modern media sphere and the growing risks to freedom of expression. The article also provides a comparative analysis of international standards for the protection of journalists' rights and domestic legislation, highlighting how Ukraine fits into the global context in this regard. Important aspects of international law and the case law of the European Court of Human Rights concerning the protection of journalistic activity are considered. The author emphasizes the importance of developing legislative initiatives that would strengthen legal guarantees for journalists and contribute to the creation of a safe and favorable environment for independent journalism. The article contains recommendations for improving legislation to ensure more effective protection of journalists and support for freedom of speech in modern society.

Key words: *freedom of speech, human rights, obstruction of the media, professional journalism, criminal offenses, criminal liability.*